

FIRAT ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

FIRAT UNIVERSITY JOURNAL OF THE FACULTY OF THEOLOGY

Sayı: 27/2 (Aralık / December 2022), 35-52

Benlik Bilinci Temelli Din Eğitimi¹
Self-Consciousness Based Religious Education

Ayhan ÖZ

Doç. Dr., İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Bilimleri Anabilim Dalı

Assoc. Prof., İstanbul 29 Mayıs University, Faculty of Theology, Department of Religious Sciences, İstanbul/Türkiye

aoz@29mayis.edu.tr ORCID: 0000-0003-4597-1970

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale İşlem Süreci / Article Processing

Geliş Tarihi / Date Received: 19 Ağustos / August 2022 Kabul Tarihi / Date Accepted: 11 Aralık/December 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık/December 2022 Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December

Atıf / Cite as

Öz, Ayhan." Benlik Bilinci Temelli Din Eğitimi ". *Firat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/2 (Aralık 2022), 35-52.

DOI: 10.58568/firatilahiyat.1164504

İntihal / Plagiarism

Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Ayhan Öz).

Yayıncı / Published by

Firat Üniversitesi/ Firat University

Lisans Bilgisi / License Information

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

¹ Bu çalışmanın bazı bölümlerinde, yazarın 2020 yılında yayımladığı "Din Eğitimi ve Birey Oluşun İmkani" isimli kitaptan istifade edilmiştir. In some parts of this study, the book titled "Religious Education and the Possibility of Being Individual" published by the author in 2020 was utilized.

Self-Consciousness Based Religious Education

Abstract: This study aims to contribute to the solution of the basic problems experienced in the Enlightenment and post-enlightenment process with a religious education approach that focuses on self-consciousness. In the study, firstly, the concept of “self” was examined; then, the main problems experienced by Western human conception that emerged after the Enlightenment, especially false self-construction, individualism, loss of meaning, and separation from the metaphysical field were briefly discussed. In the following parts of the study, the question regarding the function attributed to education in the contemporary period was addressed, and in the last part, the ability of religious education to offer solutions to the crises of modern people was discussed. In the study, the importance of human returning to himself with all his abilities and trying to get to know and comprehend himself was emphasized; and it was concluded that the scientific paradigm, which dominates modernity and later, is incomplete in introducing the human to himself with all his aspects. At this point, it was emphasized that a religious education that introduces a person to his own self contains important opportunities and in addition to this, it was pointed out that there is a need for a Muslim typology equipped with self-consciousness, more than ever, due to the peculiar conditions of the period in which it is lived. In short, it is suggested that religious education processes should be made more functional for the modern individual by adding a new dimension to religious education through self-consciousness.

Key Words: The Enlightenment, Modernity, Religious Education, Self, Self-Consciousness, Fitrah

Benlik Bilinci Temelli Din Eğitimi

Öz: Bu çalışma, Aydınlanma ve sonrası süreçte tecrübe edilen yeni koşulların bireyin kendilik bilincine sahip olma sorumluluğunu daha da önemli kıldığı temel iddiası üzerine oturmakta ve bu süreçte karşılaşılan temel sorunların çözümüne benlik bilincini merkeze alan bir din eğitimi yaklaşımıyla katkı sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmada tarama yönteminden yararlanılmıştır. Öncelikle “benlik” kavramı üzerinde durulmuş; ardından Aydınlanma sonrasında ortaya çıkan Batı merkezli insan modelinin karşılaştığı başlıca sorunlar, özellikle de sahte benlik inşası, bireycilik, anlam yitimi, metafizik alandan kopuş gibi temalar üzerinden kısaca ele alınmıştır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde çağdaş dönemde eğitime yüklenen işlevin ne olduğu konusuna temas edilmiş, son bölümde ise din eğitiminin bahse konu olan insan modelinin krizlerine çözüm sunma kabiliyeti tartışılmıştır. Çalışmada insanın tüm kabiliyetleriyle kendine dönmesinin, kendini tanımaya ve kavramaya çalışmasının önemi üzerinde durulmuş; modernite ve sonrasında hâkim olan bilim paradigmasının insanı bütün yönleriyle kendine tanıtmakta eksik kaldığı tespitine yer verilmiştir. Bu noktada insanı öz benliğiyle tanıştıracak bir din eğitiminin önemli imkanlar barındırdığı vurgulanmış; içinde yaşanan dönemin kendine mahsus şartları gereği benlik şuuru kuşanmış bir Müslüman tipolojisine her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulduğu hususuna dikkat çekilmiştir. Ezcümle, benlik bilinci üzerinden din eğitimine yeni bir boyut eklenmesi; bu sayede din eğitim süreçlerinin modern birey için daha işlevsel kılınması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Aydınlanma, Modernite, Din Eğitimi, Benlik, Benlik Bilinci, Anlam Arayışı, Fitrah

Extended Summary: The meaning of human being has been a subject that all thought traditions have been closely interested in it from past to present. It can be said that the dominant paradigms that shape the Western thought after the Enlightenment also have a definition of human in this sense. When we look at this period in general, it is seen that there was a fragmented and reductive understanding of human and existence. The modern man, who tries to explain life through science and aims to do this by limiting and separating the field of study as much as possible, has also made

himself the subject of this method. This resulted in the disintegration of the human being, and it failed to make a definition that encompasses the human being. Especially with postmodernism, the common qualities and values that make us human have been sacrificed to concepts such as relativity and freedom. As a result of this, in this multiplicity and fragmentation, man has moved away from himself. He has confused about where to position himself.

The reintegration of man is possible only through two fields: Philosophy and Religion. Philosophy tries to eliminate this fragmentation through reasoning and reflection. However, the possibilities of philosophy are surrounded by the limits of reasoning. Religion, on the other hand, has an opportunity to give people a broader vision and a more holistic perspective, with its aspect extending to the metaphysical realm. Having a common Creator idea is the first and most basic condition for achieving this unity. Religion offers person the means and possibilities to remain "himself". At this point, a holistic consciousness is seen as the backbone of existence with a religious perspective, so people are made the subject of the order to "return to fitrah".

Returning to fitrah makes it necessary for one to turn himself. Modern sciences and the modern education system that is built on these sciences have largely turned people's attention from themselves to the external world. This has resulted in the severance of man's bond with both his own essence and the metaphysical realm. Scientific parameters such as objectivity, causality, measurability and observability, as well as utilitarian and freedom-based value conceptions, have been used as means for self-recognition and presentation as well as the external world. As a result, human has moved away from fitrah referring to his natural limits; has come under the influence of an individualist understanding that shatters common value sets. Loneliness, meaninglessness and feeling of emptiness are emerged from this point

Religious education is a field of education that is ready to strengthen and make functional the weakness of the modern education system in the context of human's returning to himself. Alienation from religion means for a person breaking away from himself and from his own integrity. Unfortunately, since modern sciences and today's education systems that center these sciences are designed as means of taking revenge on religion as well as people and institutions that represent religion, religious education has not received the attention and not given importance it deserves in this system. However, it is clear that a system that does not give the necessary importance to religious education and does not open enough place, will narrow the content of human beings in the long term, condemn him to the world of matter, and drag him into the swamp of meaninglessness. The opportunities offered by religious education should be used effectively at the point of knowing "self", gaining self-consciousness, and having a holistic self-concept. Man should be considered as a whole with the aspect of his substance and spirit and should be supported by appropriate means so that he can provide this integrity within himself.

It is clear that there are certain conditions for religious education to fulfill its role in the modern education system, to assume a value and meaning-producing role for modern people, and to be able to make him meet himself again. First of all, it is essential for this field to review itself and to confront its interlocutor with a content and method sensitive to the needs and issues of the period. Because, although man is protected from change in terms of fitrah, the tools and methods he will use to discover, protect and develop, these features may differ according to the period. Likewise, the factors that threaten human nature also differ according to time and place. In this context, the fact that the means of social control based on tradition are weakening today and the individual's self-control has become more important should be taken into account in religious education processes.

In short, the science of religious education should be seen as a basic discipline that will contribute to the attainment a holistic self-consciousness. In this respect, it should be considered as an effective tool in solving the meaning crisis experienced by modern people. Returning to fitrah, the

natural self-referenced by religion, making modern man meet himself again contains important possibilities and opportunities for whom seeking his own evolution by returning to his natural and safe borders.

Giriş

Her düşünce sistemi temelde insanın neliği, onun varlık alemindeki yeri, konumu ve gayesi noktasında bir arayıştan beslenir. “İnsan nedir?” sorusu insan zihnini meşgul eden en kısa formulu fakat en geniş muhtevalı birkaç sorudan biri olarak değerlendirilebilir. Bu sorunun belki de en yalın formunu “ben neyim?” sorusu oluşturur. Zira “ben neyim?” sorusuna verilecek cevap bir insan olarak hangi sebep ve sıfatla varlık aleminde bulunduğumuz sorusunun cevabına dair güçlü izler taşır. Modern dönem düşüncesi de tıpkı daha öncekiler gibi kendine ait bir insan tasavvuruna ve bu tasavvurla çok yakından ilişkili olan bir benlik algısına yaslanır. Bu çalışma, modernite ve sonrasında ait temel şablonların “Ben kimim?” sorusuna ne derece tatminkâr cevaplar üretebildiğini; din eğitiminin İslam düşünce geleneğinden beslenen bir birikimle günümüz insanın tecrübe ettiği benliğe yabancılaşma ve anlamsızlık türünden krizlerin çözümüne katkı sunmak hususunda ne türden bir imkânâ sahip olduğunu analitik bir zeminde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Modern Batı düşüncesini şekillendiren rasyonalizm, ampirizm, pragmatizm ve hümanizm gibi ana akım düşünce geleneklerinin her birinin kendine ait birer insan ve benlik tasavvuru olmakla birlikte genel çerçevede bunların hepsinin insanı kendi bütünlüğü içinde ele almaktan uzak olduğu; özellikle de din gibi insanın ufkunu sonsuzluğun sınırlarına taşıyacak manevi yönelimli bir benlik ve anlam anlayışından insanı mahrum bıraktığı söylenebilir. Ezcümle, meseleyi “benlik bütünlüğü” ve “anlam arayışı” gibi iki çatı kavram üzerinden ele alacak olan bu çalışma; benlik şuurunu kuşanmış şekilde hayatında anlamın izini süren bir insan tipolojisi üretmede din eğitiminin dönüştürücü bir merkez olarak iş görebilme imkânını ele almaktadır. Bir başka ifadeyle bu çalışma, din ve maneviyatla bütünleştirilmiş ve zenginleştirilmiş bir benlik bilincinin günümüz insanı için krizlerle mücadele anlamında ne türden imkânlar ihtiva ettiğine dair bir sorgulamaya karşılık gelmektedir.

Benlik en geniş anlamıyla “ben neyim” sorusu karşısında kişinin kendine verdiği cevapları ihtiva eder. Kendine yönelik farkındalık, algı, tutum ve kabulleri bu kavram içinde yer alır. Tabii ki kişinin kendisiyle ilişkili hüküm ve yargıları çevresinin onunla ilgili kabullerinden bağımsız ele alınamaz. Yani kişi kendini değerlendirirken kimi zaman başkalarının gözünden de kendine bakmaya ihtiyaç duyar. Çoğu kez dış dünyaya yönelen ilgi ve dikkat kişinin kendine dönüp “ben neyim?” sorusunu sormasını zorlaştırır. Çoğu insan kendisiyle yüzleşme cesaretini gösteremez ve bu soruya cevap aramaktan imtina eder. Zira benlik, bize çok yakın gibi duran ama kavranması ve yakalanması bir o kadar zor olan bir alana işaret eder. Bu sebeple onu Ryle “gölge” metaforu üzerinden izah eder.² O, hiçbir zaman bizden ayrılmayan ama yakalamaya çalışıldığında elimizin altından kaçıp giden bir silüeti andırır. Benliğe dair sorular çok boyutlu ve çok kapsamlı cevaplar gerektirir. İnsanın yaşadığı tecrübeler, elde ettiği bilgi ve birikim onun bu soruya verdiği cevabın muhtevasını hayatı boyunca sürekli genişletmesini gerektirir. Kişinin benliği bebeklikten yaşlılığa kadar biyolojik, psiko-biyolojik, psiko-kültürel ve kozmo-psikolojik safhalardan geçerek genişler.³ İnsanın anlam çerçevesi de buna paralel olarak derinlik kazanır. Benliğin ortaya çıkmaya başladığı ilk yıllarda anlam arayışı duyularla algılanan nesnelere yönelmişken hayatın ilerleyen yıllarında bu arayış daha şümulü bir hal alır.⁴ Yaş ilerledikçe kişi; kim olduğu, niye burada bulunduğu, nereden geldiği, nereye gittiği, ölümün ne anlam taşıdığı türünden sorular üzerinden kendisiyle tanışıklığını arttırmaya ve hayatına anlam katmaya daha çok ihtiyaç duyar. Hayatın anlamı ile ilgili sorularına tatminkâr cevaplar bulabilmesi en temelde

² Gilbert Ryle, *The Concept of Mind* (London ; New York: Routledge, 2009), 167.

³ Kemal Sayar, *Sufi Psikolojisi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 57.

⁴ Abdülkerim Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2018), 20.

benliğiyle ilişkili soruların üzerine cesaretle gitmesine bağlıdır. Zira kendi varlığına anlam verememiş bir kişiden hayati anlamlandırmasını beklemek beyhudedir.

Benlik kavramı insanın ruhî yönünü de ilgilendirdiğinden sadece akıl ve bilinç ile kuşatılamaz; aynı zamanda onu sezinlemek ve tecrübe etmek gerekir. Modern dönemin, insanın bilişsel yönünü önceleyen tavrı benliğin de önemli bir kısmının gölgede kalmasına neden olmuştur. Örneğin modern psikolojinin öncü ismi William James benliği, insanın bilincinin aktif parçası olarak tanımlamış ve doğrudan bilinçle ilişkilendirmiştir.⁵ Ona göre “ben” (I) denilen şey ruh ya da saf ego gibi bütünleşik bir yapı değil, düşüncedir. Düşüncenin varlığına doğrudan ulaşabiliriz ve bunun ötesine geçmeye ihtiyaç yoktur. Zira metafizik alana geçildiğinde bilim yapmanın imkânı da ortadan kalkmaktadır.⁶ Freud da “id” ve “süperego” arasında denge unsuru olarak görev yapan ve “ego” olarak isimlendirdiği “ben”i bilinç kavramıyla ilişkilendirmektedir.⁷ Halbuki insanın benliğini kavrayabilmesi için bütün imkanlarıyla (zihin, gönül, tecrübe vb.) kendine yönelmesi ve kendini kendisinin konusu kılması gerekir. Zira bireyin kendisini bilmesinin benlik imajı (self-images), benlik hissi (self-feelings) ve duyular yoluyla elde edilen diğer imgeler gibi daha başka yolları da vardır.⁸ Bu nedenle benlikle tanış olmaya yönelik çabayı, benliğe dair süreklilik gösteren zihinsel bir farkındalığa işaret eden “benlik bilinci” kavramı yerine bilinçdışı alanı da içine alan, bütün imkân ve yetilerle kendini anlamaya ve kavramaya çalışma anlamına gelen “benlik şuuru” kavramıyla ifade etmek daha isabetli olacaktır.

Bu çalışmada konu; modern dönem ve sonrasında insana ve benliğe yüklenen başat anlamlar, bu anlamların sebep olduğu temel problemler ve bunların çözümünde din eğitiminin özellikle sahici benlik dizgesi oluşturma, anlam arayışını kılavuzlama ve gerçek özgürlük tecrübesi yaşatma anlamında ne tür imkanlar barındırdığı soruları çerçevesinde ele alınmıştır. Araştırmada tarama yöntemi esas alınmış ve alan yazında konuya dair yapılmış çalışmalardan yararlanılmıştır. Ülkemizde kendilik ve din eğitimi konusunu ele alan çok sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Mehmedoğlu'na ait “*Erişkin Bireyin Kendilik Bilinci*” adlı eser bu alanda Türkiye’de yapılan ilk çalışmadır. Bu çalışma daha çok yetişkin bireyin kendilik bilinci oluşturmalarının imkan ve önemi üzerinden konuyu ele almakta, eserde din eğitiminin modern dönem insanı için ne ifade ettiği meselesine de temas edilmektedir.⁹ Din eğitimi ile doğrudan ilgili olmasa da konuyu çağdaş dönem insan anlayışı, din ve benlik ilişkisi çerçevesinde ele alan Kılıç’ın “*Benliğin İnşası*” adlı çalışması konuya dair önemli tespitler ihtiva eden bir diğer eserdir.¹⁰ İkbâl’in “Benliğin Sırları”¹¹, Lahbabi’nin “İslam Şahsiyetçiliği”¹² adlı eserleri bu konuda referans olarak kullanılabilir diğer temel kaynaklardır. Batı’da ise “bireyleşme” teorisi ve süreçte dini de dikkate alan tavrıyla Jung¹³ kendisinden sonrakilere öncülük etmiş bir isim olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma ise din eğitimi ve kendilik ilişkisini modernite ve sonrasında tecrübe edilen şartlar özelinde bir makale boyutunda ele alması itibarıyla diğerlerinden ayrılmaktadır.

⁵ William James, *The Principles of Psychology* (Cambridge: Harvard University Press, 1983), 285.

⁶ James, *The Principles of Psychology*, 379.

⁷ Engin Geçtan, *Psikanalizm ve Sonrası* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998), 173.

⁸ Daphna Oyserman vd., “Self, Self-Concept and Identity”, *Handbook of Self and Identity* (New York: The Guilford Press, 2012), 69.

⁹ Yurdagül Mehmedoğlu, *Erişkin Bireyin Kendilik Bilinci* (İstanbul: DEM Yayınları, 2005).

¹⁰ Sadık Kılıç, *Benliğin İnşası* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2018).

¹¹ Muhammed İkbâl, *Benliğin Sırları* (Ankara: Dorlion Yayınları, 2018).

¹² M. Aziz Lahbabi, *İslâm Şahsiyetçiliği* (İstanbul: Yağmur Yayınları, 1972).

¹³ bk. Karl Gustav Jung, *Keşfedilmemiş Benlik* (İstanbul: İlhan Yayınları, 1999); Cihad Kısa, *Carl Gustav Jung’da Din ve Bireyleşme Süreci* (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2005).

1. Aydınlanma Sonrası Süreçte İnsan ve Eğitimi

1.1. Aydınlanma Sonrasında Batı'da İnsan ve Benlik Algısı

Orta Çağ Avrupası'nda hâkim otorite olarak karşımıza çıkan Kilise'ye ve onun öğretilerine güçlü bir itiraz şeklinde kendini gösteren modern bilimsel paradigma, dönemin varlık ve insan anlayışında ciddi bir dönüşüme neden olmuştur. İnsanüstü bir kaynaktan gelen bilgiyi itibarsızlaştırarak insanın aşkın alanla ilişkisini kesen bu yeni paradigma, buna karşılık akıl ve duyuya dayalı bilgiye bir nevi dokunulmazlık hatta kutsallık atfetmiştir. "Akılcılık" ve "özneleşme" modernliğin iki temel vechesi olarak öne çıkmış; akılcı modernlik, akla karşı direnç gösteren her şeyi reddetmiştir.¹⁴ Modernliği ortaya çıkartan Aydınlanma düşüncesinin temel söylemi "sapere aude", yani "aklını kullanmak cesaretini göster" olmuştur.¹⁵ Temel gayesi açıklamak, yordamak ve kontrol etmek olan bilim; insanın bu dünyaya dönük yönelim ve iddialarını güçlendirmiştir. İnsan "düşünen", "üreten", "kontrol eden" gibi eylemler üzerinden tanımlanmaya başlanmış; bu rolün konfor ve hazzını sonuna kadar yaşamak da onun en tabii hakkı olarak savunulur olmuştur.

İlk olarak doğa bilimlerinde tecrübe edilen bilimsel bilgi; gözlenen ve ölçülen nesne, olay, olgu ve durumları merkeze aldığından ontolojik ve epistemolojik anlayışını daha önce din gibi bir meta anlatı üzerinden şekillendiren insan, ciddi bir savrulma ve zemin kayması yaşamıştır. Hayatının büyük gayesini, "hayatın ve tarihin anlamını bulmak" şeklinde ifade eden Garaudy, bilimi "ilk sebeple nihaî sonuçlar konusunda cevapsız kalan sorular için açılmış birer parantezden ibaret" bir kavram olarak tanımlamıştır.¹⁶ Olay ve olguları nedensellik çerçevesinde açıklamaya çalışan yeni bilimsel paradigma tüm varlıkla birlikte insanı da anlamından boşandırmıştır. Bilimin itibar ettiği sebep-sonuç ilişkisi üzerine odaklanan modern insan bu ilişkiler sisteminin kuşatıcı evrenine karşılık gelen bütüncül anlamı ise yitirmiştir.

Anlam arayışını "varoluşsal boşluk" ve "varoluşsal engellenme" gibi kavramlar üzerinden tanımlayan Frankl anlam yitimini, çağındaki insanların iliklerine kadar hissettiği bir sorun olarak değerlendirmektedir.¹⁷ Esas itibarıyla insanda anlam arayışına yönelik fitrî bir temayül bulunmakla birlikte tarihi süreçte farklı uyarıcı ve sebeplerin etkisiyle bunun engellendiğine şahit olunmaktadır. Günümüz dünyası bu türden bir engellenmenin yoğun şekilde hissedildiği bir zaman dilimine karşılık gelmektedir. Zira bu dönemin insana sunduğu araçlar, çok yönlü uyaranlar, yaygınlaşan eğlence kültürü, daha çok üretim ve daha çok tüketime dayalı ekonomi modeli insanın anlam arayan yönüne büyük bir darbe indirmiştir. Anlamsızlığın girdabında kaybolan insan, engellediği anlam arayışını para, güç ya da haz istemi ile dengelemeye çalışmaktadır.¹⁸

Aydınlanma sonrası süreçte düşünce tarihine yön veren hâkim paradigmlar bireyin anlam dünyası kadar benliğini de parçalamış, çok katmanlı bir yapı olan benliği¹⁹ maddi benliğe ve onun özgün yönünü öne çıkartan indî benliğe indirgemıştır. "Birey", "özgürlük" ve "özgünlük" türünden kavramlar merkeze alınmış; özellikle kişinin, üretim süreçlerine katkı sunacak zihinsel ve teknik becerilerinin açığa çıkartılması öncelikle, eğitime de bu doğrultuda bir misyon yüklenmiştir. Kapitalist pazar tarafından şekillendirilen ve "pazar benliği" olarak da isimlendirilen bir benlik türü giderek yaygınlık kazanmıştır.²⁰ Burada üretmek, fayda sağlamak, daha çok kazanmak esas alınmıştır. Bireyin üretim ve tüketim süreçlerine aktif katılımını sağlayarak para, bilgi ve teknoloji

¹⁴ Alain Touraine, *Modernliğin Eleştirisi*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver (Ankara: Yapı Kredi Yayınları, 2014), 257, 263.

¹⁵ Adem Yıldırım, *Eleştirel Pedagoji* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2011), 36.

¹⁶ Roger Garaudy, *Yüzyılımızda Yalnız Yolculuğum* (İstanbul: Timaş, 2019), 13, 37.

¹⁷ Viktor E. Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı* (İstanbul: Okyanus, 2019), 13, 114.

¹⁸ Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, 121.

¹⁹ Benlik, dıştan içe doğru maddi benlik, sosyal benlik, indî benlik ve fitrî benlik şeklinde katmanlı bir yapı olarak ele alınmaktadır. bk. Ayhan Öz, *Din Eğitimi ve Birey Oluşun İmkânı* (Ankara: Eskiyeği Yayınları, 2020).

²⁰ Kemal Sayar, "Bir Değer Olarak Merhamet", *Değerler Eğitimi Uluslararası Konferansı* (İstanbul: İstanbul Millî Eğitim Müdürlüğü, 2012), 227.

üzerinden kendilerine iktidar alanı oluşturanlar bu iktidarlınlı ya hegemonik ya da hedonist bir tavra tahvil etmişlerdir.

Modern ve postmodern dönem insanın özgürlük anlayışını da kökten değiştirmiştir. İnsanı özgürleştirme iddiası taşıyan modern öğretiler insanın metafizikle ilişkisini keserek adeta onu madde ve haz dünyasına mahkûm etmiştir. Maddeyi kontrole ve ona sahip olmaya karşı gösterilen şiddetli yönelim insanın ruhi kabiliyetlerini köreltmis; manevi tekâmülü engellenen insanoğlu bu dünyaya hapsedilmiştir. Modern insan sadece sahip olmak hedefine odaklanmış “endüstriyel bir din” içinde kendi ürettiği ekonomi ve araçların kölesi olmuştur.²¹ Dinî bir karaktere bürünen ekonomi modelinin amentüsü yarar zararlı demeden daha fazla ve daha hızlı üretmek olmuştur.²² Kontrol arzusu ve mutlu olma, haz alma ideali insanın varlıkla kuracağı ilişkide gözetmesi gereken sınırları da aşındırmış; maddeye hâkim olacağım derken kendi merkezinden uzaklaşan insanoğlu adeta maddenin güçlü vakumu tarafından yutulana kolay bir lokmaya dönüşmüştür.

Metafizik alandan kopuş insanda, varlık düzlemindeki konumu hakkında da bir yanılıya sebep olmuştur. İnsan, kendini hem kendinin hem de doğanın hâkimi olarak göremeye başlamıştır. Özellikle Kartezyen felsefenin düalizmi insan ve doğa arasında derin bir ayrıma neden olmuştur. Modernlikle birlikte özneyle nesnenin, doğayla insanın bilgisi birbirinden ayrırmıştır. Modernizm bireyi özneleştirmiştir. Modernlik kutsal düzenin ortadan kalkmasıyla birlikte doğmuş ve yeni düzenin merkezi kavramları “araçsal akıl” ve “kişisel özne” olmuştur. Özellikle araçsal akıl modern parçalanmışlığı doğurmuştur.²³ Doğayla insan arasındaki yaratılmışlık ve anlamdaşlık ilişkisi kaybolmuş, akılcılaştırma üzerinden kendini mutlak bir özneye dönüştüren insan, doğanın sahibi ve hâkimi olma vehmine kapılmıştır. Bu zihinsel dönüşüm doğada ciddi tahriplere neden olmuş; ancak bu süreçten en büyük hasarı yine insanın kendisi görmüştür. Zira o, sadece doğadan kendini koparmamış aynı zamanda kendine de yabancılaşmıştır.

1.2. Aydınlanma Sonrasında Eğitime Yüklenen İşlev

Aydınlanma ve sonrası süreçte Batı'nın yaşadığı modernleşme tecrübesi ve onu takip eden süreç eğitimin amacı ve işlevini de dönüştürmüştür. Başlangıçta bilimsel bilginin kesinliği üzerine oturan modern düşünceye kaynaklık eden “daimicilik” ve “esasicilik” yaklaşımları postmodern döneme geçişle birlikte yerini birey, görecelik ve değişim kavramlarını öne çıkartan “ilerlemecilik” ve “yeniden kurmacılık” adı verilen eğitim yaklaşımlarına bırakmıştır. Modernite ile birlikte gerçeqliği; idea, düşünce, zihin, ruh ve ahlak gibi soyut kavramlarla açıklayan idealist felsefenin eğitimdeki etkisi zayıflamış; onun yerini daha görünür olana, rasyonel akla önem veren yaklaşımlar almıştır. Modern eğitim paradigması metafizik boyutla olan bağları da büyük ölçüde koparmıştır. Bu süreçte Locke ve Rousseau gibi isimler önemli rol oynamıştır. Her iki isim de Kilise öğretisine dayanan “günahkâr insan” kabulüne karşı çıkmış; bunun yerine özgürlük, kendi olma, kendini gerçekleştirme gibi kavramları öne çıkarmışlardır.²⁴ Kilise'nin insan anlayışına dair güçlü itirazı dile getiren bu iki ismin görüşleri Batı'da yaygınlařtıķça dinin ve dini temsil eden odakların eğitimdeki ağırlığı da zaman içinde azalmıştır.

Postmodern döneme geçişle birlikte eğitim anlayışına hâkim olan pragmatist felsefe, insanın bilgiyi yaşantı yoluyla elde ettiğini, bu nedenle de bu bilginin sürekli değiştiğini ve güncellendiğini iddia etmiş; “sonuç”, “yarar” ve “ürün” gibi kavramları öne çıkartmıştır. Yani insanın eylem ve edimleri, kendisine ve topluma sağladığı fayda üzerinden değerlendirmiştir. Ortaya koyacağı yeni ürünlerle de elde edeceği faydayı olabildiğince arttırmayı amaçlamıştır. Ancak bilginin yaşantı ve

²¹ Kılıç, *Benliğin İnşası*, 145.

²² Garaudy, *Yüzyılımızda Yalnız Yolculuğum*, 287.

²³ Touraine, *Modernliğin Eleştirisini*, 262-280.

²⁴ Yıldırım, *Eleştirel Pedagoji*, 39.

tecrübe yoluyla elde edilmesi ve bunun da bahsi geçen üç kavram merkeze alınarak yapılması insanın ufkunun görünen ve tecrübe edilenle sınırlandırılması anlamı taşımaktadır. Zaten modernizm temelde bir dünyevileşme hareketidir.²⁵ Bu süreçte Tanrı-özne'nin yerine insan-özne konulmuş; Tanrısal ve nesnel bir aklın yerini öznel akıl almıştır. Bu akıl; tarih, gelenek ve otorite karşısında özerklik talep etmektedir.²⁶

Aydınlanma sonrası süreçte insan yerine bireyi, gelenek yerine günceli merkeze alan bir bakış açısı hâkimdir. Bu nedenle modern eğitim din ile mesafeli, gelenekle de problemlidir. Kökeni Latince'de "hemen şimdi" anlamına gelen "modo" kelimesine dayanan "modern" kavramı haddi zatında geleneğe alternatif olma iddiasındadır.²⁷ Gelenekle ilişkinin kesilmesi aynı zamanda aşkın alemle olan irtibatın da kopartılması anlamına gelmektedir. Zira birey artık her şeyin belirleyicisi haline gelmiştir. Bilgi ve değer de bundan nasibini almış, kutsalın ve ona ilişik değerlerin insan hayatına müdahalesi yadsınır olmuştur.

Modern eğitim anlayışı bireyin özgürleşmesi, kendini -en azından belli yönleriyle- daha iyi tanıması, ilgi ve yeteneklerini keşfetmesi; ezbere dayalı doktriner bir eğitim anlayışının dönüştürülmesi; soyut alanda bilgi alışverişi şeklinde sürdürülen eğitimin hayatla bütünleşmesi; geleneği kutsayan ve mutlak itaati arzulayan bir kültüründen bireyi kurtarması ve katı bir disiplin anlayışına son vermesi gibi özellikleri itibarıyla hiç şüphesiz insan soyunun eğitimine önemli katkılar sunmuş, bu konularda bir farlılık ve farkındalık oluşturmuştur. Özellikle bireyin bilişsel ve teknik kabiliyetlerini fark edip geliştirmesine olanak sağlamıştır. Ancak modern dönemin, insanın bütünlüğünü göz ardı eden; akıl, duyu ve bireyciliği kutsayan tavrı eğitime de yansımıştır. Nicel ölçüm esas alınmaya başlanmış; birey de bu çerçevede değerlendirilmiştir. Onun zekasını, yeteneklerini, başarısını ölçerek bunlar üzerinden bireyi yönlendirme ve hayatını şekillendirme eğitimin önemli bir işlevi haline gelmiştir.²⁸

Modern eğitim düşüncesi kişinin kendine yönelmesine, kendini kendisinin konusu kılmasına, kendi potansiyellerini fark etmesine imkân verecek bir içerik ve altyapı oluşturmaya çalışmıştır. Ancak temelde salt akılcılığa dayanan modern düşünce geleneği kişinin kendisiyle tanışıklığını da benzer bir zaviyeden ele alarak bir anlamda bireyin kendisiyle hemhal olma imkânını da sınırlamıştır. Benlik daha çok, süreklilik gösteren üst düzey zihinsel bir farkındalık haline işaret eden "benlik bilinci" kavramıyla karşılanmaya çalışılmıştır. İnsanın sezgisel yönünü gelenekle verdiği mücadeleye kurban eden modernite, kavranması son derece zor olan "benlik" kavramının epistemolojik zeminini daraltmıştır. Kartezyen düşünce geleneğinin ve Aydınlanma döneminin öncü ismi Descartes'ın benliğe dair farkındalığını "düşünüyorum o halde varım" şeklinde ifade etmesi benlik bilgisinin içerik ve yönteminin modern düşünce geleneğinden payına düşeni alması anlamına gelmektedir. Dünyevileşme ve dinden uzaklaşma sürecini hızlandıran modern düşüncenin insanın benlik bilincini ruhtan ve manevi alandan yalıttığı görülmektedir. Nitekim yine Batı modernleşmesinin öncü isimlerinden John Lock "ben"i incelenmesi mümkün olmayan "ruh" yerine, geçmişteki zihinsel ve fiziksel faaliyetle ilişkili olan "bilinç" kavramı üzerinden ele almaya çalışmıştır. Hatta insanın duyu yönünü merkeze alan ampirist gelenek içinde bazı isimler benliği tamamen reddetmiştir. Örneğin David Hume incelenmesi mümkün olmayan "ben"i tamamen bir kurgu olarak ele almış ve onu "algı demeti" olarak isimlendirmiştir.²⁹ Ancak görülen o ki, modern dönemin bilgi kaynakları benliği kuşatmada kifayetsiz kalmıştır. Nitekim 18. yüzyılın ampirist ve rasyonalistleri, 19. yüzyılın Alman

²⁵ Yıldırım, *Eleştirel Pedagoji*, 33.

²⁶ Doğan Özlem, "Kaygı ve Tarihsellik", *Doğu Batı Düşünce Dergisi (Kaygı Özel Sayısı)* 6 (1999), 20.

²⁷ bk. Yıldırım, *Eleştirel Pedagoji*, 33.

²⁸ Yıldırım, *Eleştirel Pedagoji*, 34.

²⁹ Richar Sorabji, *Self: Ancient and Insights About Individuality* (Chicago: University of Chicago Press, 2006), 18; David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, thk. Ergün Baylan (Ankara: Bilgesu Yayınları, 2009), 179.

idealistleri ve 20. yüzyılın varoluşçuları “ben”i kendilerine konu etmişlerse de hiçbiri tatmin edici bir cevaba ulaşamamışlardır.³⁰

Kendini tanımak ve kendini gerçekleştirmek çağdaş eğitimin bireylere kazandırmaya çalıştığı temel yetkinlikler arasında görülmektedir. Ancak kendini gerçekleştirme daha çok başarı temelli bir perspektifle ele alınmakta; kişisel gelişim, mesleki gelişim, kariyer gelişimi gibi kavramlar öne çıkmaktadır. “Başarı” ve “mutluluk” kavramları yeni neslin hayallerini süslemekte; mutlu olmak büyük ölçüde başarılı olmakla ilişkilendirilmektedir. Bu ikisine sahip olan kişiler özellikle genç kuşak nezdinde değerli kabul edilmekte, örnek alınmaya çalışılmaktadır. Netice itibarıyla esasında onurlu olduğu için değil de başarılı ve yararlı olduğu için değer verme türünden bir tercih öne çıkmaya başlamaktadır.³¹ Kendini gerçekleştirme süreci insanın manevi yönelim ve kabiliyetlerini dışarıda bırakan bir anlayışla sürdürülmekte; bu ise insanın tüm yönleriyle tekâmül etme imkânını sınırlamaktadır.

Çağdaş eğitim sistemi modernitenin en temel kavramlarından olan “akılcılık” ve “bilimsellik” üzerine oturtulmuştur. Modern dönem eğitim programlarında insanın özne oluşu; onun aklın yöntemine boğun eğmesi ve gelenek ile arzuların baskılarına direnebilmesi üzerinden ele alınmıştır.³² Varlığı temelde neden-sonuç ilişkisi içinde “şeyleştirerek”, özne-nesne ayrılığını esas alarak inceleyen bu akıl, varoluşun anlamı ve gayesi türünden soruları önemsizleştirmiştir. Bir başka ifadeyle “logic” (mantık), kendisinden daha kuşatıcı ve daha derinlikli bir kavram olan “logos”a (anlama) tercih edilmiştir.³³ Eğitim sistemi de hem kuramsal hem de yapısal olarak bu türden bir aklın işletilmesine ve yetkinleştirilmesine hizmet edecek şekilde kurgulanmıştır. Modern eğitim anlayışı zihni ve gönlü bir araya getirmeyi başarıp bunları birlikte işe koşmuş “bilge” insan tipinin yerine rasyonel aklı ve ona veri sağlayan duyuları yetkinleştirerek bilimsel bilgi üreten “bilgin” tipini öne çıkartmıştır. Halbuki -Kierkegaard’ın tespitiyle- bilgiye gösterilen yoğun ilgi ve yönelim insana varoluşunu unutturmaktadır.³⁴ Modern dönemin yücelttiği rasyonel aklı ölçüsüzce kullanan birey tipini eleştiren Jung’un bireyleşme sürecini bilinç ve bilinçdışı alanın birlikteliğiyle elde edilebilecek bir ideal olarak ele alması bu açıdan dikkate değerdir. Zira ona göre bilimsel akılcılık bireyi zayıflatan bir fonksiyon üstlenmektedir.³⁵

Modern dönemde sanayileşme ve şehirleşmenin etkisiyle yeni iş kolları ortaya çıkmış ve sonuçta uzmanlaşmaya duyulan ihtiyaç da artmıştır. Eğitime de modern döneme özgü üretim süreçlerine katkı sunacak şekilde bireyleri yetkinleştirmek, onları gerekli bilgi ve beceri ile donatmak türünden bir misyon yüklenmiştir. Bu yönüyle bakıldığında modern eğitim düşüncesinin arka planda kapitalist değerleri pazarlayan bir muhtevaya sahip olduğu söylenebilir.³⁶ Bu sebeple eğitim alanlarının hangi alanda uzmanlaştığını gösteren sertifika ve diploma türü belgeler önem kazanmıştır. İnsanın, pratikte iş göreceği ve üretim süreçlerine katkı sunacak yönünün yetkinleşmesi; üretimin tüketime dönüşmesi için faydacı bir zihinsel kurgunun işlevsel kılınması eğitime yüklenen temel işlevlerden biri olmuştur. Bu yönüyle bakıldığında bireyi merkeze alan ve onun özneleşmesine, özgürleşmesine vurgu yapan modern düşüncenin paradoksal bir şekilde onu sistemin içinde edilgen bir unsura düşürdüğü görülmektedir.

³⁰ Jerome D. Levin, *Theories of the Self* (Washington: Hemisphere Pub. Co, 1992), 1.

³¹ Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, 163.

³² Touraine, *Modernliğin Eleştirisi*, 263.

³³ Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, 133.

³⁴ Ömer Naci Soykan, “Varoluş Yolunun Ana Kavşağında: Korku ve Kaygı Kierkegaard ve Heidegger’de Bir Araştırma”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi (Kaygı Özel Sayısı)* 6 (1999), 43.

³⁵ Jung, *Keşfedilmemiş Benlik*, 53.

³⁶ Yıldırım, *Eleştirel Pedagoji*, 41.

2. Din Eğitiminin Günümüz İnsanın Krizlerine Çözüm Sunma İmkânı

2.1. Din ve Benlik Bilgisi

Kendini bilmek, bu amaçla kendine dönmek İslam dininde önemsenen bir husustur. Nitekim “kendini bilen Rabbini bilir” şeklindeki veciz ifade İslam’da insan-Allah ilişkisinin başlangıç noktasına işaret etmektedir. İtikadî anlamda İslam dininin en önemli umdesi olan Allah’ın varlığına götüren arayış bir anlamda insanın kendini bilmesiyle başlatılmaktadır. Bu nedenle kendini bilmek üzere temellendirilmiş bir din eğitimi kişide sağlam bir itikadî zeminin oluşumunun da ön şartı olarak değerlendirilebilir. Sadece itikat boyutu değil din eğitimi süreçlerinin en temel konuları arasında yer alan ahlak boyutu da bu tür bir bilinçle yakından ilişkilidir. Zira kendini bilen kişi hangi davranışın kendine yakıştığı, hangi davranışın onu kendisinden uzaklaştırdığı noktasında bir ferasete sahiptir.

Din, insana kendini tanıma sorumluluğu yükler. İbn Rüşd nefsi bilmeyi, onun mahiyetini tanımayı mutluluğa götüren yol olarak tarif eder.³⁷ “Kendi” denilen şeyin İslam geleneğinde nefis, ruh, akıl gibi kavramlarla karşılanmaya çalışıldığı görülür. Bununla birlikte benliğin karşılığı olarak en yaygın kullanılan kelime “nefs” kavramıdır. Nefs insanın özünü, bizzat kendisini temsil eden bir kavramdır. Benlik bilinci ya da daha doğru bir ifadeyle benlik şuuru nefse yönelik yoğun ve sürekli farkındalık halini ifade etmektedir. Nefs, insanın bütünü temsil ettiğine göre benliğin bütünlüğü de bu kavram üzerinden ele alınmalıdır. Yani nefis kelimesi madde ve ruh yönüyle, imkanları ve sınırlarıyla bütünlüklü bir yapıya işaret eder. İnsanın sadece maddi benliğini tanıması; zihinsel, fiziksel kabiliyet ve becerilerini keşfetmesi nefsi bilmek anlamında yeterli değildir. Kendine yönelik farkındalığın madde ötesi boyuta taşınması da gerekir. Çünkü kendini bilmek, temel ihtiyaçlarını, imkanlarını, sınırlarını ve hakiki değerini kavramaya dönük iradi bir eylemin adıdır. İnsanın maddi gereksinimleri kadar ruhi ihtiyaçları olduğunu fark etmesi; maddi kabiliyetleri kadar ruhi yetilerini geliştirmek için çaba sarf etmesi ama bütün bunları yaparken yaratılıştan getirdiği sınırlılıklarının da idrakinde olması bu iradi eylemin temel özellikleri olarak ifade edilebilir.

İnsan ruhi yönünü keşfetmek, buradaki meleke ve istidatlarını da geliştirmek ister. Benliğin ruhî yönünün gelişimi temelde madde üstü alemle kurulacak temas ile mümkündür ki din, bu görevi üstlenmektedir. Bu nedenle Topçu’nun ifade ettiği üzere ruhi hayatın bütünlüğünün sağlanması ancak inanç ile mümkün hale gelebilmektedir.³⁸ Ezcümle Aşkın Varlık’a olan inanç kişi için benliğin karanlıkta kalan noktalarının keşfine olanak sağlar. Bu nedenle din çok katmanlı ve derin bir yapı olan benliğin; maddi, sosyal ve indî benlikle sınırlı bir düzlemde ele alınmasına yol açan modern dönem benlik algısına bir itiraz olarak değerlendirilebilir.

Benliğin en derin katmanı fıtrî benlik iken en dıştaki ve en çabuk fark edilen kısmı ise maddi benliktir. Modern dönemin benliğin bu yönünü öne çıkarttığı; bedene yönelik ilgi ve dikkati ortaya konan ideal ölçüler ve örnekler üzerinden yönlendirdiği görülmektedir. Din, benliğin maddi yönünü inkâr etmemekle birlikte onu bir emanet olarak görür ve beden merkezli arzu ve isteklerin, insanı kendisinden eden bir noktaya varabileceğini de muhatabına her daim hatırlatır. Bedene ve maddeye mahkûm edilmiş benliği insanın kemâli noktasında büyük bir engel olarak görür. Sosyal benlik ise topluma uyum sağlamak, toplum tarafından kabul ve itibar görmek, toplumdaki statüsünü arttıracak bir eğitim almak ve maddi gelire sahip olmak türünden talepler üzerinden kendini gösterir. Esasında sosyal prestij, popülerite ve maddi imkanlarla ölçülen saygınlık talebi benliğin dıştan yönetilen bir hüviyet kazanmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle bu türden talepleri öne çıkaran modern toplumları “kitle toplumu”, modern insanı da “kitle insanı” olarak nitelendirenler vardır.³⁹ Birey,

³⁷ Numan Aruç, “İbn Rüşd”, *Klasik İslam Eğitimcileri*, ed. Mustafa Köylü - Ahmet Koç (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016), 366.

³⁸ Nurettin Topçu, *İsyân Ahlak* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2016), 14.

³⁹ Şenol, Mahmut, *Keşfini Bekleyen İnsan* (Ankara: Kadim Yayınları, 2010), 9-10.

kitlenin ezici ağırlığından örselenmeden çıkabilmek için içsel bir dayanağa ihtiyaç duymaktadır ki Yaratıcı ile kurulacak ilişki bu noktada çok önemlidir.⁴⁰ Benliğin bireye bakan, onu özgün kılan yönünü temsil eden benlik katmanı ise indî benlik olarak isimlendirilebilir. Hiç şüphesiz her bir insan farklı yapıda ve farklı özelliklerle yaratılmıştır. Ancak bu farklılıklara yapılan vurgunun hepimizi insan olma noktasında birleştiren ortak değer ve vasıfları unutturacak bir noktaya ulaşması benliğin bütünlüklü bir yapıya kavuşmasının önünde bir engele dönüşebilmektedir. Bireysel farklılıkları göz ardı etmeden bizi, insan paydasında birleştiren ise benliğin fitrî yönüdür. Bu yönüyle fitrata dönmek insan olmakla özdeştir ki bu husus din eğitimin temel amaçlarından biridir.

Modernizm tecrübesinden etkilenen günümüz insanı, benliğin derinlerinde yatan fakat benlik bütünlüğü açısından hayatî öneme haiz olan fitrî boyutu büyük ölçüde göz ardı etmektedir. “Fitrî benlik” olarak ifade edebileceğimiz bu boyut insanlığın ortak paydası, insanın ortak değer ve özelliklerinin hafızası olarak tanımlanabilir. Dinin merkez kavramları arasında yer alan “fitrat” kavramından mülhem “fitrî benlik” her insanda bulunan, onu diğer varlıklardan ayıran ve ona insan payesi kazandıran temel özellikler bütünü olarak ele alınabilir. Düşünmek, inanmak, ahlaki bir yaşam sürmek, anlam yüklemek, özgür ve iradi eylem ortaya koymak fitrî benliğe işaret eden temel insanî vasıflar olarak ele alınabilir. İslam dini bunların tamamına vurgu yapar ve bu nitelikleri muhafaza etmeyi bir sorumluluk olarak insana yükler. Kur’an’da ifade edilen fitrata dönüş emri⁴¹ de bu aslî niteliklerin hatırlanması ve fitrî benliğin korunması anlamı taşır. Dinin insanın fitrat yönüne yaptığı vurgu bütünlükçü ve dengeli bir benlik tasavvuruna işaret eder. Özellikle onu Aşkın alana taşıyan inanma kabiliyeti; ortaya koyduğu ortak değer kümesi üzerinden davranışlarda ölçülü davranmayı sağlayan ahlakilik vasfı ve mevcudatı ortak bir mana etrafında toplayan anlam üretici özelliğiyle din, modern dönem insanının yaşadığı benlik ve anlam krizinin çözümünde önemli bir rol üstlenme imkânına sahiptir.

2.2. Din Eğitimi ve Günümüz İnsanın Anlam Krizi

Günümüz insanın yaşadığı boşluk ve anlamsızlık hissi insanın madde üstü boyutunun ihmalinden bağımsız olarak değerlendirilemez. İnsanı manevi bir kaynaktan besleyen din; madde ve manadan müteşekkil varlık aleminde insanın konumu, işlevi ve gayesi konusunda bir çerçeve çizer. İnsana görevlerini, imkanlarını ve sınırlarını hatırlatır. Allah’ın varlığı ve O’nun tarafından yaratılmış olmanın idraki, insanla diğer varlıklar arasında kontrol ve komuta merkezli bir üst ilişkisinden ziyade tüm mevcudat ile emanet ve sorumluluk merkezli bir anlamdaşlık ilişkisini öne çıkartır. İnsanın kendisi ve onu kuşatan çevre aynı hakikatin iki yarısını ifade eder. Yunus Emre’nin “Yaratılanı hoş gör Yaratan’dan ötürü” şeklinde dile getirdiği gerçek de insan ile onu kuşatan diğer varlıklar arasındaki yaratılmışlık ve anlamdaşlık ilişkisini yansıtmaktadır. Enfüste ve âfâkta Allah’ın ayetlerinin varlığına dair ilahi ferman⁴² da kanaatimizce aynı manayı tazammun etmektedir.

İnsanoğlu varlığını anlamlandırmaya ihtiyaç duyar. Bu ihtiyaç çağlar üstüdür ve günümüz insanın da en önemli krizlerinden birine işaret eder. Varlık aleminde boy gösteren her şeyi ortak bir gaye üzerinden açıklayan din, modern insanın yaşadığı varoluşsal boşluğa çözüm üretme imkânına sahiptir. İnsanı sığ sulara mahkûm eden indirgenmiş amaçlar, anlam krizinin nedenlerinin başında gelmektedir. Yeteneği başarıya tahvil ederek daha çok kazanmak, daha mutlu olmak, daha fazla haz almak gibi gayelere olan yönelim insan gibi geniş muhtevalı bir varlığın dar bir alana sıkıştırılması sonucunu doğurmuştur. Bu dar alanda buldukları insanın ihtiyaçlarına cevap veremediği için bir anlamsızlık hissi ortaya çıkmaktadır. Anlam araştırmacısı Markus Doll, anlam tecrübesini oluşturan dört faktörden bahsetmekte ve bunları psikolojik (kendine güven, kişisel amaç vb.), sosyolojik

⁴⁰ Mehmedoğlu, *Erişkin Bireyin Kendilik Bilinci*, 111.

⁴¹ Rum 30/30

⁴² Fussilet 41/53

(başkalarına yardım, sorumluluk, dostluk vb.), edimsel (başarı, kariyer, meslek, hedef vb.) ve dinî (inanç, değiştirilemez olanı kabullenme vb.) faktörler olarak sıralamaktadır.⁴³ Burada başarı, kariyer, meslek gibi kavramları içine alacak şekilde kullanılan edimsel boyutun anlam tecrübesinin sadece bir yönünü oluşturduğu; dinin ise anlam çözümleyici bir faktör olarak listedeki yer aldığı görülmektedir.

Anlamsızlık girdabı kişinin, kendini ve varlığı bütüncül bir perspektiften ele almaktaki yetersizliğiyle ilişkilendirilebilir. Din, insana varlığı ortak bir gayede birleştirme imkânı sunmaktadır. Tillich, insan bilincinin parçalayıcı eğilimine karşılık imanın bütüncüleyici etkisine dikkat çekmekte ve onu, insanın tüm öğelerinin birleştirici merkezi olarak tanımlamaktadır.⁴⁴ Din, insanı sıkıştığı bu dar alandan kurtarıp madde üstü alemle irtibatlı hale getirmekte, onun muhtevasını oluşturan temel boyutların çalışmasına olanak sağlamaktadır. Din, hayatın gayesini insanın ruhî ihtiyaç ve yetilerini de dikkate alan geniş bir perspektiften ele almaktadır. Benliğinin ruhî yönünü fark edemeyen bir insanın hayatın gayesini idrakte başarısız olması bu yönüyle çok tabiidir.

Kendini tanıma, temel ihtiyaçlarını belirleme ve bu ihtiyaçları karşılamadaki yetersizlik insana ciddi bedeller ödetmekte; bu durum benliğin tahakkukuna, insanın tekâmülüne engel teşkil etmektedir. İnsan başta biyolojik olarak kendine yetmekten uzak iken daha sonra buna psikolojik ve sosyolojik yetersizlikler de eklenmektedir. Bu sınırlılık insanı kendinden daha yüce bir varlığa bağlanmaya ve ona kendini adamaya sevk etmektedir. İnsan bu yolla varoluşsal eksiklerini telafi ederek hayatına anlam kazandırmak için çabalamaktadır.⁴⁵ Bu yönüyle bakıldığında din eğitimi, içeriği günümüz insanın problem, ihtiyaç ve beklentileri dikkate alınarak güncellenmek koşuluyla, hem anlam arayışındaki insan için bir işaret fişeği görevi üstlenebilecek hem de onun maddi ve manevi tekâmülüne ivme kazandırabilecek bir disiplin olarak öne çıkmaktadır. Özellikle seküler bir anlayışla inşa edilen çağdaş eğitim sistemlerinin, eğittiği kişilerden sebep olmuş olduğu anlam krizinin aşılmasında din eğitimine önemli görevler düşmektedir.

İnanç, insanın temel fitrî yetilerinden biridir. İslam geleneğinde her doğan bebeğin fitrat üzere, yani inanma temâyülüyle dünyaya geldiği kabul edilir.⁴⁶ İnsanda var olan her yeti gibi inanma yetisinin de işler kılınması; doğru zamanda, doğru usul ve yöntemlerle desteklenmesi ve geliştirilmesi gerekir. Bu yönün görmezden gelinmesi, bu temâyülün baskılanmaya çalışması insandaki anlam krizini derinleştirir. Bu açıdan bakıldığında günümüz insanın yaşadığı anlam krizi inanç kriziyle yakından ilişkilidir. Modern dünyanın beraberinde getirdiği seküler kültür insanların inanma ihtiyaç ve arzularını tatmin eden aşkın değerler sistemini çökertmiştir.⁴⁷ Böylece insanoğlu değişenin içinde kendisi kalarak var olabilmeyi mümkün kılan aşkın sabitelerden mahrum kalmış, çokluğun içinde kaybolmuştur. Din; zamanın ve mekânın akışı içinde sürüklenip giden insan için her zaman tutunulacak sabit bir zemin görevi üstlenmiştir. Bu manada bakıldığında sahih din anlayışına dayanan, insanın madde üstü alemle ilişkisini sağlıklı usul ve yaklaşımlarla yeniden tesis eden ve modern dönemi iyi analiz eden bir din eğitiminin modern dönem insanının temel problemlerinin çözümü noktasında önemli bir potansiyele sahip olduğu söylenebilir. Bir başka ifadeyle çoklukta yok olan, dağılan yutulan insanın vahdette hayat bulması, bütünleşmesi için çağdaş eğitim sistemi içinde din eğitimi kritik bir boyut olarak karşımıza çıkmaktadır. Esasında içinde yaşadığımız dönemin insanının; dinin ve dinî kurumların daha etkin olduğu dönemlerin insanlarına nazaran böyle bir eğitime çok daha fazla gereksinimi olduğunu söylemek abartı olmasa gerektir.

⁴³ Reinhard Tausch, "Sinnerfahrungen", *Kompendium der Logotherapie und Existenzanalyse*, Hrsg. W. Kurz - F. Sedlak, Lebenskunst Verl. (Tübingen 1995), 754 akt. Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, 26.

⁴⁴ Paul Tillich, *İmanın Dinamikleri* (Ankara: Ankara Okulu, 2000), 97.

⁴⁵ Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, 145.

⁴⁶ bk. Buhârî, "Cenâiz", 92; Ebû Dâvud, "Sünne", 17; Tirmizî, "Kader", 5.

⁴⁷ Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, 143.

Modernleşme ve sonrasında yaşanan tecrübe insanın değer sistemini tepetaklak etmiş ve bu altüst oluş ondaki anlam krizini derinleştirmiştir. Daha öncesinde insana yön veren ve rehberlik eden aşkın değer sistemi birey tarafından üretilen öznel bir forma dönüşmüştür. Tümel “insan” kavramı yerine tikel yönü vurgulayan “birey” kavramını merkeze alan ve değer alanını bireyin özgür tercihleriyle şekillendirerek göreceli hale getiren postmodern düşünce; birlikte yaşamanın imkanını sağlayan geleneksel ortak değer kümelerini de parçalamış ve bunun yerine ulus devlet yapısına uygun ve aşkın alanla bağı kopartılmış yeni değerleri öne çıkarmıştır. Bunun neticesi olarak toplum tarafından kabullenilmiş ve sistemleştirilmiş değerler bütününe işaret eden “ahlak” kavramı yerine bireysel seçime ve bu seçimlere yön veren soyut ölçütlere göndermede bulunan “değer” kavramı tercih edilmiştir. Ahlaktan boşaltılan alan hukuk normlarıyla doldurularak toplumun ahenk ve düzeni tesis edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca ulus devletler bu boşluğu bir takım ulusal değerler üzerinden doldurma gayretine girmiştir.

Hukukun harici bir otoriteye dayandığı gerçeği dikkate alındığında bir toplumun birlik beraberlik ve ahengi için bundan çok daha fazlasına ihtiyaç duyulacağı açıktır. Bu nedenle çağdaş eğitim yaklaşımlarının değerlerin göreceli ve öznel yönünü öne çıkartmasının bir arada yaşama; ortak tarih, ortak gelecek ve ortak amaçlar etrafında birleşme idealini zedelediğini söylemek mümkündür. Tam da bu noktada din, sunmuş olduğu ortak değerler manzumesi ile bu parçalanmışlığı yeniden bütünleyecek bir vasfı haizdir. Çünkü din, insanüstü kaynaktan gelen ancak insanın özünde de mündemiç olan ve insan oluşun imkân ve sınırlarını çizen bir değer sistemi sunma iddiası taşır. Din eğitimi süreçleri de fitrî benlikle uyumlu olan bu değer sistemini merkeze alarak insanın kemâle giden yolculuğunda ona rehberlik etmeyi amaçlar. Bu sayede bireyin hem kendi içinde tutarlılığı hem toplumla olan uyumu artar hem de hayata anlam yükleme ve maddenin vakumundan kendini kurtarma noktasında istidadını genişletir. Zira madde üstü alemde tevarüs edilen bu değer sistemi insanın hayatının her anına nüfuz etme kabiliyetiyle insanda boşluk hissini oluşumuna engel olur.

Bütün bunlar çağımız insanının yaşadığı varoluşsal boşluk ya da anlam krizinin temelinde metafizik alandan uzaklaşmış olmasının yattığını göstermektedir. Kendini benlik kabarmasına, haz ve isteklerine, hırs ve ihtiraslarına kaptıran günümüz insanın ona sükûnet, dinginlik ve ruhsal tatmin yaşatacak dinî alandan mümkün olduğunca uzak durmayı yeğlediği söylenebilir. Bu tavır insanı yarım bırakmakta, yarım kalan insan yaratılış amacı olan insanî ve ahlaki tekamülünü ise sürdürmemektedir. Öyleyse insanı düştüğü bu bataklıktan kurtarmak için dinin ve din eğitiminin imkanlarından azami derecede istifade edilmelidir. Burada şu da unutulmamalıdır ki insanı sadece metafizik alana yönlendiren bir din eğitimi de bu noktada en az ilki kadar sakıncalıdır. Bu nedenle günümüzde verilecek din eğitimi insanı madde ve mana olarak eşzamanlı yetkinleştirecek bir içerik öncelenmelidir. Din eğitimi konularının içine kişiyi kendisiyle tanış kılacak, kendinde var olan maddi ve manevi istidatları varlık sahasına çıkarma konusunda onu teşvik edip yol gösterecek ünite ya da konuların eklenmesi hususu da ciddiyetle değerlendirilmelidir.

2.3. Din Eğitimi ve Günümüz İnsanın Özgürlük Krizi

İslam dini insanı akıllı, özgür ve irade sahibi bir varlık olarak tanımlar. Bu yönüyle özgürlük, fitrî benliğin ayrılmaz vasıflarından biridir. Ancak insanın benlik bilgisi, kendini varlık düzleminde nerede konumlandığı, benliğin hangi yönünün daha işlevsel kılındığı gibi hususlar özgürlük telakkisinde ciddi farklılıklara neden olabilmektedir. “Özgürlük” modern birey ve modern toplumun inşa sürecinin de ana yüklenici kavramlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Ancak daha önce de ifade edildiği üzere bu kavrama yüklenen anlam insanı özgürleştirmek yerine maddenin ve psişik dürtülerinin kölesi haline getirmektedir. Özellikle postmodernizmin göreceli değer telakkisi insanı kaotik bir varlığa dönüştürmekte, insan oluşun sınırlarını aşındırmakta, ortak özellikler üzerinden

insanı tanımlamayı olanaksız kılmaktadır. Halbuki insanın özgürlüğü onu insan yapan özelliklerden bağımsız düşünülemez.

Fitrat kavramı üzerinden insanın ortak yönüne, insan oluşun doğal sınırlarına ve insanın aşkın yönüne işaret eden din, insana gerçek bir özgürlük ve özgünlük deneyimi sunmaktadır. Yani din, insana kendi olarak kalabilmenin ve özgür olabilmenin kapılarını aralamaktadır. Onu sosyal ve tabii determinizmin kısılcısından kurtararak özgürlük alanının sınırlarını görünen dünyanın ötesine taşımaktadır. Bu noktada Jung'un son derece önemli bulduğu şu soru üzerine tekrar düşünmek gereği vardır: "Beni bir birey olarak, kalabalıklar içinde erimekten koruyacak dinsel bir yaşamım ve Tanrı ile doğrudan bir ilişkim var mı?"⁴⁸ İlahi kaynaktan beslenen inanmış bir insan, psikik dürtülerinin, maddenin vakumunun, toplumun tahakkümünün etkisinden kendini koruyacak güvenli bir alan bulmuş demektir. Zira Tanrı'ya bağlanmayan bir bireyin dünyanın kışkırtıcılığına karşı kendi kaynakları ile baş etmesi pek mümkün değildir.⁴⁹ Ben'in sonsuz boyutla ilişkisinin kesilmesi onu sonlu ve zorunlu varlık aleminde tutsak etmekte, adeta nefessiz bırakmaktadır.⁵⁰ Halbuki maddeye ihtiyaç nazarıyla bakmak, iktidarı ise manada aramak gerekmektedir.⁵¹ Bu anlamda din özgür bir insan için çok güçlü bir dayanak görevi görmektedir.

Din eğitiminin teorik ve pratik tüm boyutlarıyla muhatabına gerçek özgürlük deneyimi sunacak bir hüviyete haiz kılınması gerekmektedir. Zira yanlış ve hurafî din anlayışları insanın özgürlüğünü ve benliğin tahakkukunu engelleyici bir rol oynamaktadır. Şeriatî, bu nedenle dinin, insanı keline yabancılaştırabileceğine ve bir "istihmar" aracına dönüşebileceğine işaret etmektedir.⁵² Halbuki sahil din haddi zatında istihmara karşı istikrar ve istiklalî, insana yararlı onurlu bir hayatın tarafında duran ve insanı sayısız prangadan azade kılan bir etkiyi haizdir. Sadece Yaratıcı'ya ve onun tesis ettiği ölçü ve umdelere boyun eğen bir mü'minin hayatta tutsak edici nice bağlardan kendini kurtaracağı; bu ölçü ve umdeler sayesinde gerçek bir özgürlük deneyimi yaşayacağı din eğitimi süreçlerinde önemle üzerinde durulan konulardan biri olmalıdır. Gittikçe kitleleşen bir toplumda yaşayan, medya üzerinden algıları yönetilmeye çalışılan, maddeye olan bağımlılığı her geçen gün artan, aşkın boyutla kurduğu gönül bağına koparıp bütün benliğiyle bu dünyaya saplanan modern insanın, içine düştüğü bu kör kuyudan aydınlığa çıkması noktasında dinin bize sunduğu imkanları tekrar hatırlamak ve hatırlatmak lüzumu vardır. Bu nedenle resmi, yarı resmi ya da özel eğitim öğretim kurumlarında verilen din eğitiminin günümüz insanın varoluşsal sorunlarına cevap olabilecek fikrî bir arka plana, bunu destekleyen bir içeriğe ve bu anlamda yetkinleşmiş eğitici kadrolara ihtiyacı vardır.

Sonuç

Aydınlanma sonrası Batı düşüncesi, insan ve varlık konusunda parçacı ve indirgeyici bir anlayışa sahiptir. Hayatı bilim üzerinden okuyan ve bunu yaparken de olabildiğince inceleme alanını sınırlayarak ve ayrıştırarak yapmayı amaçlayan modern insan kendini de bu usulle incelemeye konu kılmıştır. Bu nedenle konusu insan olan birçok yeni disiplin ortaya çıkmıştır. Fakat bu disiplinler insanı bir bütün olarak el almak yerine onun bir yönünü kendilerine inceleme alanı yapmışlardır. Hatta bunun sonucu olarak da "insan" yerine "birey"⁵³ sözcüğü daha merkez bir kavram olarak öne çıkmıştır. Özellikle postmodernizm ile birlikte bizi insan yapan ortak özellik ve değerler ise itibarını büyük ölçüde kaybetmiş; farklılık, özgünlük ve özgürlük arayışı hız kazanmıştır. Bir başka ifadeyle anlam, modernite ve sonrasının özgürlük anlayışına kurban edilmiştir. Bunun sonucu olarak insan,

⁴⁸ Jung, *Keşfedilmemiş Benlik*, 106.

⁴⁹ Jung, *Keşfedilmemiş Benlik*, 61.

⁵⁰ Vefa Taşdelen, *Kierkegaard'da Benlik ve Varoluş* (Ankara: Hece Yayınları, 2004), 305.

⁵¹ Nurettin Topçu, *Türkiye'nin Maarif Davası* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2017), 154.

⁵² Ali Şeriatî, *Kendini Bilmek* (Ankara: Endişe Yayınları, 1990), 82.

⁵³ Buradaki "birey" ifadesiyle kastedilen Batı tipi bireyciliktir.

bu çokluk ve parçalanmışlık içinde kendinden, kendi merkezinden uzaklaşmış; kendini nerede konumlandıracağı konusunda büyük bir çıkmaza girmiştir.

İnsana büyük resmi gösterecek; kendini, varlığı ve varoluşu ortak bir anlam çerçevesine oturtacak iki araç vardır ki bunlardan birincisi din ikincisi ise felsefedir. Felsefe akıl ve derin düşünce ile bu parçalanmışlığı gidermeye çalışır. Yani ulaşabildiği alan insanın aklı kabiliyetleriyle sınırlıdır. Din ise madde ötesi âleme uzanan ve oradan beslenen veçhesiyle insana daha geniş bir vizyon ve daha bütüncül bir perspektif kazandırma imkânına sahiptir. Ortak bir Yaratıcı fikrine sahip olmak bu bütünlüğü sağlamanın ilk ve en temel koşuludur. Her açıdan insandan katbekat daha yetkin olan bu Yaratıcı hem akıl hem de nakil üzerinden insana varlık alemindeki yerini ve rolünü hatırlatmakta; zamanın ve mekânın metamorfoz etkisinden mümkün olduğunca onu korumaya çalışmaktadır. Din insana, “kendisi” olarak kalabilmenin araç ve imkânlarını sunmaktadır. Bu noktada kendine dair bütünlükçü bir bilinç ve şuur hali dinî perspektifli varoluşun omurgası olarak görülmekte ve insan “fitrata dön” emrine muhatap kılınmaktadır.

Modern bilim ve bu bilimler üzerine kurgulanan çağdaş eğitim sistemi insanın kendine yönelik ilgisini büyük ölçüde dış dünyaya çevirmiştir. Bu ise insanın hem kendi özünü hem de madde üstü âlemlerle olan bağının kopması, kopmasa bile ciddi oranda zayıflaması sonucunu doğurmuştur. Nesnellik, nedensellik, ölçülebilirlik ve gözlenebilirlik gibi bilimsel parametreler ile faydacı ve özgürlük temelli değer telakkileri dış dünya kadar kişinin kendini tanımasının ve sunmasının araçları olarak da iş görür olmuştur. Sonuçta insan fitrat dediğimiz tabii sınırlarından uzaklaşmış; ortak değer kümelerini paramparça eden bireyci anlayışın tesiri altına girmiştir. Yalnızlık, anlamsızlık, boşluk hissi kaynağını buralardan almaktadır.

Din eğitimi, çağdaş eğitim sisteminin ve dolayısıyla çağdaş insanın tıkalı olan ana damarlarından birini yeniden işler hale getirebilecek önemli bir disiplindir. Zira dinden uzaklaşma insanın kendinden, kendi bütünlüğünden kopması anlamını taşımaktadır. Modern bilim ve bu bilimleri merkeze alan günümüz eğitim sistemleri bir anlamda dinle ve dini temsil eden kişi ve kurumlarla hesaplaşma aracı olarak kurgulandıkları için bu sistem içinde din eğitimi maalesef hak ettiği ilgi ve önemi görememiştir. Halbuki din eğitimine gerekli önemi vermeyen ve yeterli alanı açmayan bir sistemin uzun vadede insanın muhtevasını daraltacağı, onu maddenin dünyasına mahkûm edeceği, anlamsızlık batağına sürükleyeceği açıktır. Kendini tanımak, benlik bilincinin kuşanmak, bütünlükçü bir benlik şuuruna sahip olmak noktasında din eğitiminin sunduğu imkanlar ustaca kullanılmalıdır. İnsan madde ve manasıyla bir bütün olarak ele alınmalı, bu bütünlüğü kendi içinde yakalayabilmesi için uygun araçlarla desteklenmelidir. Bu açıdan bakıldığında 2023 Eğitim Vizyon'u belgesinde insanın “somato-psikospiritüel bir varlık” olarak tanımlanmış olması bu noktada umut verici bir arayışın ifadesi olarak değerlendirilebilir.⁵⁴

Modern eğitim sistemi içinde din eğitiminin üzerine düşen işlevi yerine getirebilmesinin, modern insan için değer ve anlam üretici bir rol üstlenebilmesinin ve onu yeniden kendi kendisiyle tanış kılabilmesinin bazı şartları olduğu açıktır. Her şeyden önce bu alanın kendini gözden geçirmesi, dönemin gereklerine ve meselelerine duyarlı bir içerik ve usulle muhatabının karşısına çıkması esastır. Zira fırtî özellikleri itibarıyla insan değişimden mahfuz kılınmış olsa da bu özellikleri keşfetmek, korumak ve geliştirmek için kullanacağı araç ve usuller döneme göre farklılaşabilmektedir. Aynı şekilde insan fitratını tehdit eden etkenler de zamana ve mekâna göre farklılık göstermektedir. Bu bağlamda günümüzde geleceğe dayalı toplumsal denetim araçlarının zayıfladığı ve bireyin özdenetiminin daha önemli hale geldiği hususu din eğitimi süreçlerinde dikkate alınmalıdır. Zira bireyleşme din alanında da karşılık bulmakta, kurumsal dindarlık yerini bireysel dindarlığa bırakmaktadır. “Aidiyetsiz dindarlık” olarak ifade edilen ve herhangi bir kurum ya da

⁵⁴ Milli Eğitim Bakanlığı, “2023 Eğitim Vizyonu” (Erişim 14 Mart 2021), 15.

yapıya bağlı olmaksızın dini yaşama esasına dayanan bir tercih giderek yaygınlaşmaktadır.⁵⁵ Bu süreçte dinde uzmanlık tekeli parçalanmakta, geleneksel cemaat ruhu zayıflamakta, bireyin kendi dindarlığını oluşturması bir gereklilik haline almaktadır. Bu ise dindar bireyin güçlü kılınması meselesinin önemi daha da arttırmaktadır.⁵⁶ Bu noktada özfarkındalık, özbilinç, özdenetim, özgüven gibi kavramlar daha da önemli hale gelmektedir. O sebeple din eğitimi süreçlerinin şahsiyetin tahakkuk ve tekâmülünü merkeze alan bir anlayışa evrilmesi lüzumu vardır.

İslam dini bireyselliğe imkân tanımakta hatta toplumu da tamamen göz ardı etmemek koşuluyla bunu teşvik etmektedir. Ancak İslam dini hiçbir zaman Batı tarzı bir bireyciliği tasvip etmemektedir. İslam'da birey denince kastedilen "bencil birey" değil "özne birey"dir.⁵⁷ Modern toplumda yaşam ve söz hakkına sahip olmak için güçlü dindar bireylerin yetiştirilmesi öncelikli meselemiz olmak durumundadır. Zira kalabalıklar içinde yalnızlaşan, geleneksel sosyal denetim araçlarının desteğinden mahrum kalan ve sürekli olarak algı ve isteklerini yönetme noktasında talepkâr uyanlarla karşılaşan modern dönemin dindarı bütün bunlarla birey olarak mücadele verebilecek bilgi, beceri ve yetkinliğe sahip olmak durumundadır. Bunun başlangıç noktası ise kendini tanımaktan geçmektedir. Dinî boyutu da dikkate alarak kendini tanıyan ve kendini bütünleyen bir dindar; kendine saygı duyma, hayatına anlam katma ve aksiyon üretme noktasında önemli bir eşiği aşmış demektir. Zira şahsiyet bütünlüğünü sağlayan derin tefekkür yüksek aksiyonları doğurma istidadındadır.⁵⁸

Ezcümle, din eğitimi bilimi kişinin kendine yönelik ölçülü ve bütünlüklü bir bilinç düzeyine, daha yerinde bir ifadeyle şümüllü bir benlik şuuruna ulaşmasına katkı sunacak temel bir disiplin olarak görülmeli; bu yönüyle modern insanın yaşadığı anlam krizinin çözümünde etkin bir araç olarak değerlendirilmelidir. Dinin referans verdiği fitrata ve fitrî benliğe dönüş modern insanın yeniden kendiyi tanıyıp kılınması; kendi tabii ve güvenli sınırlarına dönerek tekâmülünü araması noktasında önemli imkân ve fırsatlar içermektedir.

Etik Beyan/ Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiğini beyan ederim.

I declare that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Finansman/Grant Support

Bu çalışma için finansal destek almadığımı beyan ederim.

I declare that this study has received no financial support.

⁵⁵ Zübeyr Nişancı, "Modernleşme dindarlığı azaltmadı".

⁵⁶ Muhammet Şevki Aydın - Cemil Osmanoğlu, *Kültürlerarası Din Eğitimi* (Ankara: Nobel, 2015), 28-29.

⁵⁷ Aydın - Osmanoğlu, *Kültürlerarası Din Eğitimi*, 29.

⁵⁸ H. Mahmut Çamdibi, *Din Eğitiminde İnsan ve Hayat* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003), 53.

Kaynakça | References

- Aruç, Numan. "İbn Rüşd". *Klasik İslam Eğitimcileri*. ed. Mustafa Köylü - Ahmet Koç. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Aydın, Muhammet Şevki - Osmanoğlu, Cemil. *Kültürlerarası Din Eğitimi*. Ankara: Nobel, 2015.
- Bahadır, Abdülkerim. *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2018.
- Çamdibi, H. Mahmut. *Din Eğitiminde İnsan ve Hayat*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003.
- Frankl, Viktor E. *İnsanın Anlam Arayışı*. İstanbul: Okyanus, 2019.
- Garaudy, Roger. *Yüzyılımızda Yalnız Yolculuğum*. İstanbul: Timaş, 2019.
- Geçtan, Engin. *Psikanalizm ve Sonrası*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998.
- Hume, David. *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*. thk. Ergün Baylan. Ankara: Bilgesu Yayınları, 2009.
- İkbal, Muhammed. *Benliğin Sırları*. Ankara: Dorlion Yayınları, 2018.
- James, William. *The Principles of Psychology*. Cambridge: Harvard University Press, 1983.
- Jung, Karl Gustav. *Keşfedilmemiş Benlik*. İstanbul: İlhan Yayınları, 1999.
- Kılıç, Sadık. *Benliğin İnşası*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2018.
- Kısa, Cihad. *Carl Gustav Jung'da Din ve Bireyleşme Süreci*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2005.
- Lahbabi, M. Aziz. *İslâm Şahsiyetçiliği*. İstanbul: Yağmur Yayınları, 1972.
- Levin, Jerome D. *Theories of the Self*. Washington: Hemisphere Pub. Co, 1992.
- Mehmedoğlu, Yurdagül. *Erişkin Bireyin Kendilik Bilinci*. İstanbul: DEM Yayınları, 2005.
- Milli Eğitim Bakanlığı. "2023 Eğitim Vizyonu". Erişim 14 Mart 2021. http://2023vizyonu.meb.gov.tr/doc/2023_EGITIM_VIZYONU.pdf
- Nişancı, Zübeyr. "Modernleşme dindarlığı azaltmadı". <https://www.indyturk.com/node/338961/haber/modernle%C5%9Fme-dindarl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-azaltmad%C4%B1-yeni-ak%C4%B1m-herhangi-bir-dini-yap%C4%B1ya-ba%C4%9F%C4%B1-olmayan>
- Oyserman, Daphna vd. "Self, Self-Concept and İdentiy". *Handbook of Self and Identity*. 60-104. New York: The Guilford Press, 2012.
- Öz, Ayhan. *Din Eğitimi ve Birey Oluşun İmkani*. Ankara: Eskiyeni Yayınları, 2020.
- Özlem, Doğan. "Kaygı ve Tarihsellik". *Doğu Batı Düşünce Dergisi (Kaygı Özel Sayısı)* 6 (1999), 13-40.
- Ryle, Gilbert. *The Concept of Mind*. London ; New York: Routledge, 2009.
- Sayar, Kemal. "Bir Değer Olarak Merhamet". *Değerler Eğitimi Uluslararası Konferansı*. 225-232. İstanbul: İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü, 2012.
- Sayar, Kemal. *Sufi Psikokojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- Sorabji, Richar. *Self: Ancient and Insights About Individuality*. Chicago: University of Chicago Press, 2006.
- Soykan, Ömer Naci. "Varoluş Yolunun Ana Kavşağında: Korku ve Kaygı Kierkegaard ve Heidegger'de Bir Araştırma". *Doğu Batı Düşünce Dergisi (Kaygı Özel Sayısı)* 6 (1999), 41-62.
- Şenol, Mahmut. *Keşfini Bekleyen İnsan*. Ankara: Kadim Yayınları, 2010.
- Şeriati, Ali. *Kendini Bilmek*. Ankara: Endişe Yayınları, 1990.
- Taşdelen, Vefa. *Kierkegaard'da Benlik ve Varoluş*. Ankara: Hece Yayınları, 2004.
- Tillich, Paul. *İmanın Dinamikleri*. Ankara: Ankara Okulu, 2000.
- Topçu, Nurettin. *İsyah Ahlak*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2016.
- Topçu, Nurettin. *Türkiye'nin Maarif Davası*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2017.

Touraine, Alain. *Modernliğin Eleştirisi*. çev. Hülya Uğur Tanrıöver. Ankara: Yapı Kredi Yayınları, 2014.

Yıldırım, Adem. *Eleştirel Pedagoji*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2011.